

Fanatizmiň şejeresi

Category: Filosofiýa, Kitapcy

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Fanatizmiň şejeresi FANATIZMIŇ ŞEJERESI

► **IŇ ULY ZALYMLAR KELLESİ KESILMÄN GALAN MAZLUMLARYŇ ARASYNDAN ÇYKÝAR**

Hakyna seretseň, her aýry pikir özbaşdakdyr, ýekedir. Ýa-da ol şeýle bolaýmalydyr. Ýöne adam ony jana getirýär, öz ýagşy-ýaman gorsanyşlaryny we hereketlerini siňdirýär. Ilkibaşky arassalygyny ýitiren we belli bir ynanja öwrülen pikir wagtyň içinde özüne bölünip berlen ýere ornaşýar hem-de haýsydyr bir hadysanyň şekiline bürenýär: Mantykdan tutgaý keseline geçiş prosesi tamamlanýar... Ideologiýalar, doktrinalar we ganyň ysy gelýän eňekleşmeler şeýdip döreýär.

Instiktiw taýdan butlara çokunýandygymyz üçin oý-hyýallarymyzyň we şahsy bähbitlerimiziň närselerini hökmany suratda amala aşaymaly ýagdaýa getirýäris.

Taryh – galp absolýutlar geçelgesinden, tutaryklara duwlanyp dikilen ybadathanalar toplumyndan, aňyýetimiziň göze görünmeýän ähtimallyklaryň önünde kiçelmeginden başga zat däldir.

Adam dinden her näçe daşlaşsa-da, barybir ýene dine tabyn bolup galýar, ol ähli gujur-gaýratyny sarp edip hudaýpisint zatlary döredýär. Soňam öz döreden zatlaryna özi monça bolýar: içki joşgunyň fantaziýasy, mifologiýa duýýan zerurlygy real hakykatdan we gülkünçilikden üstün çykdar. Onuň ähli edýän jenaýatlarynyň düýp sebäbi çokunma güýjündedir: adam öz çokunýan «hudaýyny» ähli batnyksyzlygy bilen söýüp başlasa, özgeleriňem öz söýýän «hudaýyny» söýmekligini isleýär, gerek bolsa munuň üçün zorluk ulanmakdanam gaýtmaýar. Hatda ol muňa razy bolmadyklary ýok etmäge taýýar ýagdaýa gelýär.

Häzire çenli haýwany isleg-arzuwlaryny mälüm etmedik hiç bir ylalaşyksyzlyk, ideologik takatsyzlyk ýa-da dini propoganda bolmandy. Aýratynam adam biparhlyk endigini ýitiren ýagdaýynda

potensial jellada öwrülýär. Aýratynam ol öz pikirini «hudaýa» öwürse: munuň netijeleri barmak бүкүп sanardan köp bolýar. Ýöne hudaýyň ýa-da hudaý şekilleri berlen zatlaryň hatyrasyna adamlar öldürilýär: Akyl hudaýynyň (Afinanyň -t.b.), ýurtlaryň, synplaryň ýa-da halklaryň pikiriniň getiren öte geçmeleri inkwizisiýa ýa-da reformalar döwründäkiler bilen birmeňzeşdir. Ganly üstünlikler babatda joşgunlylyk şol döwürler boýunça bolup bilmez: Tereza ene oda ýakylan adamlar bilen döwürdeş bolup bilerdi, Lýuterem daýhanlaryň öç almalarynyň içinde...

Mistiki krizislerde gurban berilýänleriň nalalary bilen ekstaz iňňildileri biri-birine paralleldir... Dar agaçlary, zyndanlar, hüjreler diňe imanyň kölegesinde köpelip biler – ýagny, ruhy dolap alan ynanç zerurlygynyň saýasynda. Haýsydyr bir hakykaty, öz hakykatyny elinde saklaýan adamyň ýanynda şeýtanam wiýtjik bolup galar. Neronlara, Tiberilere garşy adalatsyz çemeleşýäris: olar hiç wagt bölünşik (agzalalyk) adalgasyny agza almandylar. Olar hemişe diýen ýaly ganly öç almalar bilen özlerini güýmeýän, çygryndan çykan salgyma kowalaşýançylar bolupdy. Hakyky jellatlar dini ýa-da syýasy sistemada ortadoksallygy döredenlerdir, mömin bilen dinden çykanyň arasynda çäk goýanlardyr.

Pikirleriň bir-biriniň ýerini eýelemegine kanagat edilmänem, gan akyp başlaýar...

Kesgitli kararlaryň astyndan kesgir hanjar gezelýär, otlukly gözler jenaýatyň buşlukçysydyr. Gamletden täsirlenen ikerjiňlenmeli ruh hiç haçan hiç zada zyýan ýetirmez. Erbetligiň prinsipi erada daşgynlygyndadyr, bu prinsipde arkaýynlyk diýen zat bolmaýar. Ideallar bilen hyryn-dykyn doldurulan, kanagatlaryň agyrlygyndan ýaňa ýarylaýjak bolýan, şübhedir süýrenjeňligi – ähli artykmaçlyklaryndan hem has beteri aristokratik ejizlikleri ýaňsylamakdan keýp alýandygy üçin öz weýran bolup barýan ýoluna we taryha bimöçber adatylyk hem-de kyýamat bulaşyklygyna giren halkyň Prometeýi megalomaniýasyndadyr...

Onda anyklyklar köp: Bulary taşlaň, hususanam netijelerini taşlaň: Jenneti özüňiz täzeden gurarsyňyz. Peseliş bir

hakykatyň yzyndan gitmekde we ony tapmakda däl bolsa, dogmatist üçin ymytlyma şol dogmanyň içine ýerleşme däl bolsa, onda näme? Mundan fanatizm döreýär – adama işbaşarjaňlyk görkezme, «pygamberlik etme» we terror lezzetini beren o sebäpler, – ol liriki lepra arkaly ruhlara ýokuşýar, olary boýun egdirýär, ezyýär ýa-da daşgynlaşdyryp taşlaýar... Mundan diňe skeptisistler (ýa-da misgin bendeler we estetikler) halas bolup biler. Sebäbi olar hiç zada parh edip duranoklar, çünki adamzadyň ýeten hakyky kämil nusgasy bolan olar tarapgöýlügi ýok edip, içinden çykýan sesleri analiz edip bilme ukybyna eýedirler.

Şahandaz danalygyň zynjyryndan boşanan apostoldan has mylakatlydygy üçin Perhonyň ýanynda özümi Apostol Paweliň ýanynda bolmakdan has ygtybarly duýýaryn.

Okgunly ruhda tüýsüni üýtgeden awçynyň awy ganly bolar, şonuň ýaly-da adamlaram «pygamberiň» penjesinden aňsat-aňsat sypyp bilmezler... Ha ybadat bolsun, ha başga zat, haýsy bahanany tutaryk edinip sesini beýgeltdigiçe ondan daşlaşyň: Ol siziň ýalňyzlygyňyzyň aýpaltasydyr, ol sizi öz hakykatlarynyň we daşgynlyklarynyň elýeterinden uzakda ýaşamagyňyza göz ýumup bilmez. Ol siziň isteriýaňyzy, baryňyzy-ýoguňyzy özi bilen deň paýlaşmagyňyzy isleýär, muny size mejbur etmek we tanalmaz ýaly derejä getirmek isleýär. Haýsydyr bir ynanjyň täsirine düşüp, şol ynanjy özgelere ýaýratmaýan adam aman-esenlik mübtełasynyň durmuşy dem-düýtsüz goýýan ýeri bolan ýer ýüzüne bigäne hadysadyr. Daş-töweregiňize seredip görüň: Çar tarapyňyzda öz dini akymalaryny ündeýän soguljanlar, dini guramalar bar. Ybadathanalar deýin munisipialetleruň hem absolýut hakykatlary bar, häkimiýetiň bolsa edara ediş ýollary – nädeniňde maýmynlary tans oýnadyp bolýandygyna degişli metafiziki oýunlary bar...

Bularyň hemmesi külli adamzadyň jemgyýetçilik durmuşyna oňyn täsir etmäge çalyşýar: Hatda ýer urup ýerde galan dilegçi gedaýlardyr we derdine dowa tapylmadyk hassalaram munuň üçin çytraşýar: Hassahanalar reformaçylardan hyryn-dykyn doly. Hadysanyň gözbaşynda durma ýagdaýyna gelme islegi aýry-aýry aň bulaşyklygyny ýa-da adamyň öz isleýän lagnaty kimin täsir

eder. Jemgyýet – bu halasgärleriň dowzahy! Ol Diogeniň eli çyraly gözlän we hiç kime gereksiz bir zadydy...

Kimdir biriniň idealdan, gelejekden, pelsepeden janypkeşlik bilen söz açanda, «biz» diýenini, «beýlekileri» hem ýatlap geçendigini göremogam, eşdemogam hem-de özüni olaryň wekili hökmünde görendigine duş gelen ýerim ýok, bu bolsa ony özüme duşman saýmak üçin ýeterlikdir. Men onda diňe garalawjy propogandany we boýdan-başa jellatlyk sypatyny görýärim; ol tiranlar kimin, uly jellatlar kimin çäksiz ýigrenje eýlenendir. Bu her bir imanyň terrorçylykly sypat götermeginden gelip çykýar we muny köplenç «sadalaryň» ýerine ýetirmegi hadysany hasam gorkunç ýagdaýa öwürýär. Hokgabazlara, hilegärlere, kakabaşlara ynam edip bolmaz, geçmişde bolup geçen uly uruşlary olara ýöňkäbem bolmaz. Çünki olar hiç zada ynanmaýandyklary üçin ýüregiňize hem, içki oý-hyýallaryňyza hem goşuljak bolup durmaýarlar, sizi öz gowşaklygyňyzyň, umutsyzlygyňyzyň ýa-da peýdasyzlygyň ygtyýaryna goýarlar. Adamzat ujypsyz mukdarda galan iň gowy zatlary üçin tokaýlara minnetdar bolmalydyr. Fanatikleriň gynamalaryndan we «idealistleriň» çökeren halklaryny halas eden tokaýlardyr.

Olar doktrinasyzdyrlar, diňe ynjklygy we bähbitleri bardyr. Bular prinsipleýin despotizmiň getirýän ýykan-ýumranlyklaryndan müň esse çydamly ejizliklerdir. Galyberse-de durmuşdaky ähli ýaramazlyklar «durmuş garaýşymyzdan» öňde gelýär. Kämilleşen syýasatçy köne sofistleriň alyp baran işlerini çuňlaşdyrmaly we şan-şöhrat derslerini, şeýle bikanunçylykly işler, korrupsiýa boýunça derslerini almaly...

Fanatikler bikanunçylykly işlere bulaşmaýarlar: gerek bolsa bir pikir üçin ölmelem bolsa ýaýdanman ölerler, emma her iki ýagdaýda-da: tiran (üflis -t.b) ýa-da şehit bolup ölenem bolsa, olaryň bir mahlukdan tapawudy ýokdur. Haýsydyr bir ynanjyň ugrunda özüni pida etmeklikden howply zat bolup bilmez: Iň uly zalymlar kellesi kesilmän galan mazlumlaryň arasyndan çykýar. Gam-gussa güýje bolan ymtylyşy azaltmagyň tersine ony sandan çykarýar, akyl bolsa özüni bir nekgendäniň mejlisinde has arkaýyn duýup başlaýar. Ony haýsydyr bir pikir

üçin pida bolan ýaly edip görkezmekden erbet zat bolup bilmez...
Älem bilen deň derejedäki sähra durmuşyna bolan mätäçligiň
beýiklikden we gan dökmekden bizar bolandygy üçin şübhäniň
hadysa, umydyň muşakgat ýaly görünjek üýtgeşsizligi bilen
Taryhyň arzuwyny edýär...

Emil Mişel ÇORAN,
rumyn-fransuz filosofy.

Terjime eden: Has TÜRKMEN. Filosofiýa